

<http://uocpapers.uoc.edu>

article

Dossier «Ciutats en la societat de la informació»

Eines bibliogràfiques per a passejar per la ciberciutat actual

Óscar López

Data de presentació: juliol de 2007
 Data d'acceptació: setembre de 2007
 Data de publicació: octubre de 2007

Resum

Des de la seva definició inicial, la ciberciutat s'ha interpretat freqüentment com un espai urbà fictici, allunyat de les nostres pràctiques quotidianes actuals, i també com una realitat suplementària i afegida a la «veritable ciutat». Amb aquesta revisió volem mostrar que potser la ciberciutat –formada per nous espais, tecnologies i pràctiques socials– no es troba tan lluny. Això queda reflectit en un ampli ventall de llibres que, des de diferents disciplines i posicions teòriques, expliquen com són les ciutats del present, amb l'auge de les noves tecnologies com a teló de fons. Fem una tria d'algunes de les obres sobre la ciberciutat amb un propòsit doble: d'una banda, que aquesta exposició sobre la ciberciutat convidi a passejar-s'hi d'una manera diferent –potser tenint més present que aquesta desdibuixa els límits entre allò que és real i allò que és virtual–; i de l'altra que, des d'un punt teòric i metodològic, aquests conceptes i textos es converteixin en eines elementals per a analitzar i observar l'espai urbà contemporani.

Paraules clau

ciberciutat, ciberespai, TIC, mobilitat, pràctiques socials urbanes

Abstract

Since its initial definition, the cybercity has frequently been interpreted as a fictional urban space, far removed from our current everyday practices, and also as a supplementary reality, added to the «real city». In this revision, we aim to show that perhaps the cybercity –comprising new spaces, technologies and social practices– is not so far away. This is reflected in an extensive range of books which, from different disciplines and theoretical positions, explain what today's cities are like, with the rise in new technologies forming a backdrop. We have selected some of these works on the cybercity with a dual aim in mind: on the one hand, that this explanation of the cybercity invites you to walk through it in a different way –perhaps more aware of how this blurs the limits between what is real and what is virtual– and, on the other, that, from a theoretical and methodological point, these concepts and texts become fundamental tools for analysing and observing the contemporary urban space.

Keywords

cybercity, cyberspace, ITC, mobility, urban social practices

La ciberciutat és una ciutat de ficció on conflueixen dos conceptes: d'una banda, el «ciberespai», que en defineix el medi «físic»; i de l'altra, el «cibernauta» que en defineix els habitants. Els teòrics de la ciberciutat acostumen a referir-se al primer com una nova «manera d'estar» i al segon com un nou tipus d'ésser humà.

Glosario, Centro Andaluz de Arte Contemporáneo (2007)

Introducció

La primera referència al terme *ciberespai* es troba a la novel·la de ficció *Neuromancer* (Gibson, 1984). En aquell moment, l'autor

descriu aquest concepte com quelcom semblant a una realitat virtual, com una realitat paral·lela en contraposició a la realitat física i en el fons, «efectivament real». L'habitant d'aquest espai en xarxa s'anomena *cibernauta* –un ésser meitat digital i meitat orgànic– que es connecta a l'ordinador mitjançant pròtesis biotecnològiques. Això provoca que el cibernauta amplii les seves capacitats humanes i, en certa mesura, «travessi» les barreres que separen la realitat en línia de la fora de línia per a capbussar-se en el ciberespai on viu i reviu un conjunt d'experiències urbanes. Aquesta visió coincideix, per tant, amb la definició amb què comença aquest article: una definició que interpreta la ciberciutat com un espai urbà fictici, allunyat de la nostra pràctica

<http://uocpapers.uoc.edu>

Eines bibliogràfiques per a passejar per la cibercitad actual

quotidiana a les ciutats contemporànies, i també com una realitat suplementària i afegida a la «veritable ciutat».

Amb aquesta petita revisió volem mostrar que potser la cibercitad no es troba tan lluny, encara que per definir-la ens hi haguem d'aproximar des d'altres punts de vista. Una de les primeres aportacions en aquest sentit es troba al llibre *Cybercities. Visual Perception in the Age of Electronic Communication* (Boyer, 1996). L'autora hi explora la relació entre l'experiència temporal i espacial dels usuaris de la ciutat i l'espai imaginari que els usuaris de la informació mediatitzada per ordinador exploren. Estableix, per tant, una analogia entre la xarxa computacional i la ciutat a partir de com els usuaris organitzen l'espai, de com estableixen rutines amb els webs navegant per l'espai virtual i de com construeixen els seus mapes cognitius. S'interpreta, doncs, la cibercitad com una societat urbana on, sense adornar-nos-en, passem, instantàniament, d'una xarxa a una altra, d'una realitat (presencial) a una altra (virtual).

Per fer-ho usem diferents mitjans tecnològics: de comunicació (telèfon mòbil, ordinadors, PDA, etc.), de localització (GPS, mapes en línia), de transport (que han augmentat la interconnexió dels espais urbans), etc.; però, sobretot, incorporem noves practiques socials que fan cada vegada més difús aquest salt suposat entre les dues realitats (virtual i presencial). En definitiva, com afirma Ascher (2004, pàg 357), «els mitjans de transport i comunicació permeten canviar el camp social», en una mena d'hipertexts en els quals cada paraula proporciona sentits diversos quan es relaciona amb altres paraules del text. Gràcies a aquest conjunt de connexions i interseccions podem dir «que la ciutat contemporània està imbricada (més que en qualsevol altre moment) amb la tecnologia. La tecnologia envaeix i mediatitza els aspectes arquitectònics, econòmics, comunicatius i polítics de les ciutats» (Rojas *et al.*, 2007, pàg.121).

Una cibercitad caracteritzada i definida amb aquestes paraules no solament desdibuixa els límits entre la realitat en xarxa i la presencial, sinó que també esmicola les diferències que hi ha entre les diferents disciplines que centren el seu focus d'atenció a les urbs en el context de la societat de la informació. Així, doncs, la cibercitad present, de la qual som cibernautes amb cert grau d'expertesa en funció del tipus de noves tecnologies que usem, no es pot analitzar ni observar des d'una única perspectiva –com tampoc no som capaços de passejar, fer un volt, caminar d'una única manera per les nostres ciutats. Això queda reflectit en el conjunt de llibres que, des de diferents punts de vista (sociologia, arquitectura, psicologia, economia, etc.) expliquen com són les cibercitats del present, amb l'auge de les noves tecnologies com a teló de fons.

A les pàgines següents fem una tria de les obres sobre la cibercitad que ens han semblat més interessants, ja que cada

autor escollit mostra la seva particular visió sobre les cibercitats en què vivim i, sobretot, perquè amb la seva reflexió se'n explicita l'estreta relació entre les ciutats, les persones que les habiten i les noves tecnologies.

Visions de les cibercitats

William Mitchell és un dels autors que més ha reflexionat sobre la interrelació entre les persones, les ciutats i les noves tecnologies, a partir d'una sèrie de llibres dels quals destaquem, per ordre d'aparició, *City of Bits* (1995), *e-topia* (1999), *ME++* (2003) i *Placing Words* (2005).¹

A *City of Bits: Space, Place, and the Infobahn* (1995), l'autor explora els nous paradigmes que s'estan aplicant en la construcció del ciberespai i analitza diferents espais que no tenen cap similitud amb les arquitectures convencionals i les practiques socials que s'hi donen. Aquestes practiques, que ja no es limiten a un espai geogràficament acotat, afecten doncs el disseny de la mateixa ciutat (per exemple, la distinció entre espai públic i privat), però també la identitat, les relacions personals i l'àmbit laboral. Així doncs, els fragments electrònics, digitals i virtuals conformen també les parts físiques de la ciutat: les edificacions s'han transformat en una mena de programari, a partir de les noves aplicacions que l'autor analitza, i que ja són una constant en la nostra vida diària.

Mitchell, a *e-topia: Urban Life, Jim—But Not As We Know It* (1999), s'imaginava una cibercitad que s'està construint en el present. Tal i com ens explicava, «El sistema digital de telecomunicacions serà per a les ciutats del segle XXI allò que els canals i la força del treball van ser per a Amsterdam, Venècia i Suzhou, allò que les vies, travesses i trens de vapor van ser per a l'Oest americà, allò que els túnels del metro van ser per a Londres, allò que el motor de combustió interna i l'autopista de formigó van ser per a les zones suburbanes del sud de Califòrnia i allò que l'electrificació i l'aire condicionat van ser per a Phoenix». (Mitchell, 1999, pàg. 19–20). A *e-topia*, tanmateix, l'arquitectura està evolucionant de tal manera que es connecta, que es relaciona, que s'imbrica directament amb nosaltres i entre diferents espais, i acaba configurant nous espais arquitectònics en una transformació que es regeix per una sèrie de principis (Mitchell, 1999; García, 2004): la desmaterialització (desaparició d'algunes activitats físiques i substitució pels seus equivalents virtuals), la desmobilització (substitució electrònica d'operacions que abans comportaven desplaçaments), el funcionament intel·ligent (espais que interactuen entre si i amb els seus habitants), personalització en massa (sistemes personalitzats col·lectius de serveis) i transformació suau (dels nous espais en funció dels principis

1. La reflexió de Mitchell no només queda emmarcada en aquestes obres. Podeu consultar més informació sobre l'autor a: <<http://web.media.mit.edu/~wjm/>>.

previs). En definitiva, la realitat e-tòpica es caracteritza «pels fluxos d'informació (i no l'acumulació d'objectes); la connectivitat a tots els nivells (i no la centralitat geogràfica); i la gestió intel·ligent» (López *et al.*, 2006, pàg.19).

A *Me++: The Cyborg Self and the Networked City* (2003), Mitchell aprofundeix en la idea que les noves tecnologies i la interconnexió global estan modificant d'una manera radical els nostres espais urbans, però també els nostres cossos i identitats i sobretot, les nostres pràctiques socials. Les tecnologies es poden veure, doncs, com a extensions del cos humà, dins d'una realitat en la qual la distinció entre espais virtuals i presencials és cada vegada menys clara. Encara que habitem en un món que, teòricament, cada cop té menys límits entre les diferents realitats urbanes, socials i econòmiques, aquesta interconnexió també mostra una nova, i no sempre desitjada, realitat urbana que facilita el control social. Això requereix una reflexió constant sobre les implicacions morals i ètiques de la constitució d'aquests espais i les pràctiques que hi duem a terme, per tal d'aprofitar, també, les noves possibilitats de comunicació i participació social.

El darrer llibre que ha publicat Mitchell és *Placing Words* (2005). En aquesta obra, l'autor se centra en la producció de significats i els fluxos d'informació que travessen les ciutats contemporànies. Una interconnexió social i semàntica emergent, cada vegada més complexa, que reconfigura l'espai urbà i que exemplifica a partir de diferents assaigs curts: propostes de reconfiguració d'espais existents, descripcions de personatges urbans o evolucions de pràctiques socials que existien prèviament.

Seguint en el context anglosaxó, Stephen Graham *et al.*, amb *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition* (2001), aporten una perspectiva crítica sobre les infraestructures que interconnecten les ciutats actuals. Des de múltiples punts de vista i amb un enfocament global, els autors proposen que les xarxes de comunicació, les infraestructures de mobilitat i les noves tecnologies, cada vegada més imbricades en els espais urbans, no sempre impliquin cohesió urbana i territorial. Graham *et al.* analitzen els principis planificadors que hi ha al darrere d'aquestes infraestructures i també els efectes sociopolítics que produeixen. Utilitzant diferents disciplines (urbanisme, arquitectura, geografia, sociologia, etc.), intenten mostrar els límits i efectes de la segregació i segmentació dels espais urbans, i com aquests es veuen afectats en termes d'accés als recursos.

Anys més tard, Steve Graham recopila, a *The Cybercities Reader* (2004), un conjunt de reflexions que es converteixen en una eina teòrica imprescindible per a analitzar tot allò que té relació amb les ciutats i les noves tecnologies –quines pràctiques socials generen, quins canvis en els espais urbans comporten i com tot això necessita noves aproximacions a allò que és urbà. En termes generals, en aquesta obra es reflexiona sobre la forma física, social i econòmica de la ciberciutat, s'intenta anar més enllà de les visions parcials i reflectir els efectes que a la pràctica

es donen en diferents espais urbans concrets i els factors que hi intervenen. Alhora, proposa que les pràctiques associades a les noves tecnologies no són un afegit a la realitat urbana actual, sinó pràctiques eminentment urbanes, les quals descriu a partir de diferents processos (el comerç, la guerra, el teletreball, el control, els cossos, etc.) i de diferents ciutats (Lima, Amsterdam, Melbourne, etc.).

Més recentment, Mimi Sheller *et al.*, en el seu llibre *Mobile Technologies of the City* (2006), compilen un grup d'estudis de cas (Viena, Liverpool, Bristol, Londres, Tokio, París, Los Angeles i Hong Kong) que s'aproxima a les pràctiques de mobilitat actuals des de noves perspectives teòriques. Això permet una visió de la ciutat global contemporània, però contextualitzada en aspectes i espais concrets que també visibilitzen les diferents pràctiques socials associades a la tecnologia i com aquestes es relacionen amb les infraestructures que possibiliten la mobilitat. El llibre examina com les tecnologies mòbils emergents s'imbriquen i afecten les realitats urbanes (moviment, desigualtat i exclusió social, control, etc.). En definitiva, a *Mobile Technologies of the City* es destaca l'increment del moviment mediatitzat per les noves tecnologies com un factor de fluctuació dels aspectes socials i econòmics de les ciutats.

Finalment, destaquem *On the Move: Mobility in the Modern Western World* (2006), escrit per Tim Cresswell. En aquest llibre l'autor aprofundeix en el concepte de mobilitat, des d'una perspectiva històrica i urbanística i el relaciona no només amb la presència de les noves tecnologies, sinó també amb la idea mateixa de la modernitat. Ho fa des d'una perspectiva que explora les tensions entre el control i l'acotament d'espais i la sensació de llibertat que proporcionen els nous mitjans de transport i de comunicació, mostrant que no sempre les majors possibilitats d'interconnexió i mobilitat en garanteixen un accés igualitari i per tant, no es tradueixen en una major llibertat.

A la literatura en castellà realcem la visió de la ciberciutat de Carlos García Vázquez. A través del seu text, *Ciudad hojaldré* (2004), analitza com la cultura urbana està modificant-se en l'inici del nou segle. Amb el subtítol *Visiones urbanas del siglo XXI*, introdueix una ciutat formada per diverses capes que no comprenen una única forma de mirar-la, sinó més aviat múltiples punts de vista, convergents o divergents.

Les diferents visions (l'autor en proposa quatre) apareixen al text vinculades a les disciplines que han fet les principals aportacions de les quals han sorgit (història, economia i sociologia, ciència, filosofia i, finalment, tecnologia). Al mateix temps, i transversalment, aquestes disciplines són travessades per l'urbanisme i l'arquitectura, per donar compte dels efectes que el conjunt de realitats socials estan tenint a la ciutat. D'aquesta manera, el primer capítol, guiat per la història, introdueix la visió culturalista de la ciutat; la visió sociològica –segon capítol– proposa una aproximació des de l'economia i la sociologia; el tercer capítol combina ciència i filosofia per a oferir una visió organici-

ta de la ciutat; finalment, la visió tecnològica, ve guiada per les disciplines tècniques. Aquí, però, no finalitza la seva aproximació a la ciutat. Si les quatre visions que acabem de descriure ja ens aporten moltes eines per mirar les urbs, encara les esmicola més per analitzar, en detall, alguns efectes urbans. El resultat és la presentació de dotze ciutats que componen les capes de la *ciudad hojaldre*: la ciutat de la disciplina, la ciutat planificada, la ciutat posthistòrica, la ciutat global, la ciutat dual, la ciutat espectacle, la ciutat com a natura, la ciutat dels cossos, la ciutat viscuda, la ciberciutat i la ciutat xip.

Reflexió final: actualitzant el diccionari de la ciutat

De la lectura dels llibres que acabem de presentar, però també d'altres escrits que no hem pogut mostrar en aquest article, atesa la limitació d'extensió,² sobresurten una sèrie de termes que s'incorporen al diccionari de la ciutat com, per exemple, autopia, *buffer city*, ciutat anàloga, ciutat corredor, ciutat «donut», ciutat genèrica, ciutat nòmada, *disurbia*, *edge city*, *fantasy city*, heteròpolis, heterotopia, *hub city*, metàpolis, nociutat, *post-it city*, postmetrópolis, privatopia, *sim city*, surfurbia, tecnòpolis, telèpolis, etc.³

Tots aquests conceptes, que actualitzen el nostre vocabulari, expressen metàfores i perspectives teòriques que tracten d'aproximar-nos a les realitats urbanes actuals i a les pràctiques socials que s'hi donen i que les conformen. Al llibre *Paseando por la ciberciudad* (López et al., 2006) vam intentar, d'una banda, recollir algunes d'aquestes aportacions i posar-les en relació amb eines d'investigació que es poden utilitzar per abordar aquestes noves realitats; de l'altra, vàrem mostrar exemples concrets d'interrelació entre espais urbans, pràctiques socials i noves tecnologies (identitat, territorialitat, simulació, memòria, comunicació, mobilitat, etc.). Finalment, vàrem constatar la necessitat d'un treball (encara incomplet) de definició i aprofundiment teòric en els conceptes que utilitzem per a analitzar les ciberciutats contemporànies.

A *Paseando por la ciberciudad* (López et al., 2006), proposàvem la idoneïtat del concepte *ciberciutat* per a donar compte d'algunes de les transformacions que els espais i les pràctiques urbanes estan i estem experimentant. Ho fèiem a partir de la proposta de Graham (2004, pàg. 43-44), que afirma que: «la ciberciutat facilita capturar les interconnexions híbrides i "sociotècniques" dels nous mitjans de comunicació, i les espacialitats i mobilitats de la vida urbana contemporània, en els seus aspectes físics,

socials, econòmics i culturals»; permet observar paral·lelament les materialitats canviants, les relacions socials i els mitjans de comunicació, i com aquests canvis s'expressen en diferents llocs; emfatitza el paper de la tecnologia i el seu coneixement en l'economia capitalista internacionalitzada; i proposa una investigació interdisciplinària, crítica i multidimensional, per a canviar aquestes realitats urbanes i les idees sobre allò que la ciutat pot ser actualment. Podem considerar, doncs, la ciberciutat com un espai urbà en el qual les dimensions de temps i espai de la ciutat tradicional es modifiquen i reconstrueixen per l'impacte de les noves tecnologies que ja no només són i funcionen a la ciutat (com es proposa des d'algunes aproximacions teòriques), sinó que la configuren envaint totes les activitats que s'hi desenvolupen (treball, oci, residència). En definitiva, cal evidenciar que la ciberciutat no és el «mirall» de les pràctiques socials generades en la ciutat «física», ja que no es tracta, com afirma Wakabayashi (2002, pàg. 15), de si la ciberciutat és «real» en el sentit ordinari, sinó de si més accions socials i relacionals s'hi integren, de si les seves conseqüències es converteixen, indubtablement, en reals i corpòries i, per tant, la ciberciutat és perfectament real, en tant que practicada.

Així, doncs, el propòsit de compartir i seleccionar aquesta literatura urbana ha estat doble: d'una banda, que aquesta exposició sobre la ciberciutat convidi, d'ara en endavant, a passejar-s'hi d'una manera diferent –potser tenint més present la imbricació entre les noves tecnologies, les persones i el context urbà–; i de l'altra que, des d'un punt teòric i metodològic, aquests conceptes i textos es converteixin en eines elementals per a analitzar i observar l'espai urbà contemporani.

Llibres ressenyats

- CRESWELL, T. (2006). *On the Move: Mobility in the Modern Western World*. Londres: Routledge.
- MITCHELL, W. J. (2005). *Placing Words: Symbols, Space, and the City*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- MITCHELL, W. J. (2003). *Me++: The Cyborg Self and the Networked City*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- MITCHELL, W. J. (1999). *e-topia: Urban Life, Jim—But Not As We Know It*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- MITCHELL, W. J. (1995). *City of Bits: Space, Place, and the Infobahn*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- GARCÍA, C. (2004). *Ciudad hojaldre. Visiones urbanas del siglo XXI*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.

2. Entre altres: Castells i Hall (1994), Echeverría (1994, 2000), Amendola (2000), Wheeler, Aoyama i Warf (2000), Wakabayashi (2002), Azua (2004), Muñoz (2004), Galindo (2005) i Vivas et al (2005).

3. Per a una breu definició d'alguns d'aquests termes, vegeu: Centro Andaluz de Arte Contemporáneo (2007) *Glosario | Atributos urbanos*. [Article en línia] <<http://www.atributosurbanos.es/glosario/>>.

<http://uocpapers.uoc.edu>

Eines bibliogràfiques per a passejar per la ciberciutat actual

- GRAHAM, S.; MARVIN, S. (2001). *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*. Nova York: Routledge.
- GRAHAM, S. (ed.) (2004). *The Cybercities Reader* [en línia]. Londres: Routledge. [Data de consulta: 3 de setembre de 2007]. <http://www.geography.dur.ac.uk/information/staff/personal/graham/pdf_files/18.pdf>
- LÓPEZ, O.; VIVAS, P.; ROJAS, J. [et al.] (2006). *Paseando por la ciberciudad. Tecnología y nuevos espacios urbanos*. Barcelona: Editorial UOC.
- SHELLER, M.; URRY, J. (2006). *Mobile Technologies of the City*. Londres: Routledge.
- ECHEVERRÍA, J. (1994). *Telópolis*. Barcelona: Destino.
- ECHEVERRÍA, J. (2000). *Un mundo virtual*. Madrid: Plaza & Janés.
- GALINDO, J. (2005). «La ciberciudad. Una visión de lo social y lo urbano desde la cibernética, la sistémica y la comunicología». *ANDAMIOS Revista de Investigación Social*. Vol.I, núm. 2, pàg. 149-172.
- GIBSON, W. (1984). *Neuromancer*. Nova York: Ace Books.
- LÓPEZ, O.; VIVAS, P. (2006). «Metrópolis y tecnología: nodos de conexión». A: LÓPEZ, O.; VIVAS, P.; ROJAS, J. [et al.]. *Paseando por la ciberciudad. Tecnología y nuevos espacios urbanos*. Barcelona: Editorial UOC. Pàg. 9-40.
- MITCHELL, W. (1999). *e-topia: Urban Life, Jim—But Not As We Know It*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- MUÑOZ, F. (2004) *UrBANALització. La producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, 1985-2001*. Tesi doctoral dirigida pels doctors Ignasi de Solà-Morales i Rosa Ascón. Presentada al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- ROJAS, J.; PELLICER, I.; SANTORO, V. [et al.] (2007). «@City: lecturas tecnológicas de Barcelona» [article en línia]. *Athenea Digital*. Núm. 11, pàg. 114-131. <<http://psicologiasocial.uab.es/athenea/index.php/athenea-Digital/article/view/384/329>>
- VIVAS P.; MORA, M.; VIDAL, T. [et al.] (2005). *Ventanas en la ciudad: observaciones sobre las urbes contemporáneas*. Barcelona: Editorial UOC.
- WHEELER, J. O.; AOYAMA, Y.; WARF, B. (2000). *Cities in the Telecommunications Age: The Fracturing of Geographies*. Londres: Routledge.
- WAKABAYASHI, M. (2002). «Urban Space and Cyberspace: Urban Environment in the Age of Media and Information Technology». *International Journal of Japanese Sociology*. Tokio: Blackwell. Núm. 11.
- AMENDOLA, G. (2000). *La ciudad postmoderna. Magia y miedo de la metrópolis contemporánea*. Madrid: Celeste Ediciones.
- ASCHER, F. (2004). «Multi-mobility, Multispeed Cities: a Challenge for Architects, Town Planners and Politicians». A: Antoni Font (ed.). *The explosion of the City, Morphologies, Observations and Motions*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, pàgs. 352-363.
- AZÚA, F. (2004). *La arquitectura de la no ciudad*. Pamplona: Universidad Pública de Navarra.
- BOYER, M. C. (1996). *Cibercities. Visual Perception in the Age of Electronic Communication*. Nova York: Princeton Architectural Press.
- CASTELLS, M.; HALL, P. (1994). *Tecnópolis del mundo: la formación de los complejos industriales del siglo XXI*. Madrid: Alianza.
- Centro Andaluz de Arte Contemporáneo (2007). *Glosario | Atributos urbanos*. [Article en línia] [Data de consulta: 15 de setembre de 2007]. <<http://www.atributosurbanos.es/glosario/>>

Referències bibliogràfiques:

Citació recomanada:

LÓPEZ, Ó. (2007). «Eines bibliogràfiques per a passejar per la ciberciutat actual». A: P. RIBAS, R. RIBERA i F. GONZÁLEZ (co-ords.). «Ciutats en la societat de la informació» [article en línia]. *UOC Papers*. Núm. 5. UOC. [Data de consulta: dd/mm/aa]. <<http://www.uoc.edu/uocpapers/5/dt/cat/lopez.pdf>>
ISSN 1885-1541

Aquesta obra està subjecta a la llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 de Creative Commons. Podeu copiar-la, distribuir-la i comunicar-la públicament sempre que n'especifiqueu l'autor i la revista que la publica (*UOC Papers*); no en feu un ús comercial; i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

Óscar López

Becari FPU-MEC. Departament
d'Antropologia Social i Cultural (UAB)
oscarlcat@gmail.com

Llicenciat en Antropologia Social i Cultural per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i en Psicologia per la Universitat d'Oviedo. Becari FPU del Departament d'Antropologia Social i Cultural de la UAB i doctorant en Antropologia Social i Cultural en aquesta universitat, en la qual està desenvolupant investigació etnogràfica sobre ciutat, immigració i salut. Membre del grup d'investigació GRAFO (UAB) i URBSIC (IN3). Entre les seves últimes publicacions, destaquen la col·laboració en els llibres *Ventanas en la ciudad: observaciones sobre las urbes contemporáneas* (2005) i *Paseando por la ciberciudad: nuevas tecnologías y espacios urbanos* (2006), editats per l'Editorial UOC, i altres publicacions relacionades amb la seva investigació.